

MÉG EGYSZER A NGANASZAN NYELV OROSZ JÖVEVÉNYSZAVAIRÓL

VÁRNAI ZSUZSA

1.1. Bevezetés

Dolgozatom témájául ismételten a nganaszan nyelv orosz jövevényszavait választottam. A Nyelvtudományi Közlemények 96. kötetében megjelent cikkemben (Várnai 1998–99) már szoltam néhány szót a jövevényszavak kölcsönzésének fonológiai vonatkozásairól. Ott azonban egy egyedi módszer (a fonológiai automata) bemutatására, alkalmazhatóságára tettem kísérletet. A vizsgálat során nagyon sok hasznos tapasztalat, eredmény halmozódott föl, amelyek miatt még egyszer szólok ebben a témában.

A vizsgálatot még hosszú évekkel ezelőtt kezdtem (1997–98-ban), melyben még Mikola Tibor kedves biztatásával, támogatásával segített. Ezzel a cikkel rá emlékezem.

Jelen dolgozat célja, hogy bemutassa az eddig megjelent források nagy többsége alapján a nganaszan nyelvbe átkerült orosz jövevényszavakat, és számot adjon azok fonológiai aspektusairól. Néhány ponton ismételten felidézem összefoglalva az előbb említett cikk egyes eredményeit, megállapításait. Mindezt azért teszem, hogy állításaim teljesebb képet nyújtsanak az oroszból a nganaszan nyelvbe való kölcsönzésről.

Az uráli nyelvek kutatása során születtek jövevényszó-vizsgálatok, de a szamoje-disztika terén itt is kisebb-nagyobb hiányosságok vannak. A nganaszan nyelv esetében a legutolsó és leghitelesebb összefoglaló jellegű nyelvi leírás a kilencvenes években született, E. A. Helimszki tollából (Helimski 1998). Ezt a munkát a dolgozatban több helyen alapmunkaként használtam föl. A nganaszan–orosz kapcsolatokról, valamint annak egy igen fontos jelenségéről, a tajmiri pidzsinről két korábbi cikkében is beszámol (Helimszki 1987, 1994). Mindezekben a munkákban röviden foglalkozik az orosz jövevényszavakkal is. Az oroszból nganaszanba való kölcsönzés néhány jellemző fonológiai sajátosságáról tesz említést Tereščenko (Tereščenko 1980). Az ő megállapításait az egyes hanghelyettesítéseknél említeni fogom részletesebben is.

1.2. A korpusz rövid ismertetése

Az általam kiválasztott korpusz alapjait évekkel ezelőtt Michael Katzschmann bocsátotta rendelkezésemre. Az Internetre 1997-ben föltett szótári anyag volt a kiindulópont, és további, készülő munkái alapján állította össze számomra a vizsgált anyagot, melyet a megjelent nganaszan gyűjtemések nagy többségéből válogatott. Ezt az adattárat Wagner-Nagy Beáta segítségével leellenőriztük, az eredeti forrásokkal egybevetettük és kiegészítettük. Ezúton mondok köszönetet tanácsaiért.

A korpusz 318 adatot tartalmaz (lásd az adattárban).

Az anyag válogatott mivolta miatt nem homogén, ebből számos megoldhatatlan probléma adódik: először is, amíg a mássalhangzók tekintetében a korpusz viszonylag egységes, addig a magánhangzókat illetően teljes zűrzavar uralkodik. Ezért a

magánhangzókat nem vizsgálhattam olyan alaposan, csak a markánsan, tendencia-szerűen jelentkező helyettesítéseket.

A magánhangzók részleges kihagyásából származhatnak olyan hátrányok is, hogy elmaradnak a magánhangzós környezet tulajdonságai által indukált hangváltozások és helyettesítések. Ezt a hiányt igyekeztem pótolni: azokat a változásokat, ahol szerepet játszik a közvetlen környezet, kiemeltem és külön megvizsgáltam.

Másrészt a korpusz nemcsak hogy különböző gyűjtőktől származik, hanem ezzel együtt más-más időszakokból a XIX. századtól kezdve. Ezért igyekeztem a korpuszt a XX. század 60–90-es éveire korlátozni. S még így is számolnom kellett bizonyos nyelvtörténeti változásokkal is, melyek komoly problémát jelentettek a hanghelyettesítések elemzésekor.

Harmadrészt éppen a különböző gyűjtésekből adódóan más és más szociolingvisztikai helyzetű adatközlőtől származnak az egyes alakok. Ezért előfordul az is, hogy ugyanabból az időből, ugyanattól a gyűjtőtől (feltehetően különböző adatközlőktől) egy szóra több alakváltozat is szerepel az anyagban.

Van egy olyan rétege az adatoknak, melyben a nganaszan átvételek hangalakja megegyezik az orosz alakkal, valamint, hogy inkább az orosz írott formát követi, mint a hangzót:

баскетбол > *basketbol*; библиотека > *bibliot'eka-d'a*; бригада > *br'igada*; война > *vojna*; галантерея > *galant'ereja*; город > *gorod*; декабрь > *dekabr'*; кино > *kino*; кисть > *kist'*; книга > *kńiga*; колхоз > *kol'hoz*; кукла > *kukla*; лагерь > *lager'-tini*; лекарь > *lekar'*; майский > *mai-ďa*; молоко > *moloko-*; Москва > *moskva-tənu*; первая́я > *pervomai*; письмо > *písmo*; радио > *rad'io*; школа > *škola-tənu*; этаж > *ətaʒ-tənu*.

Ezeknek az alakoknak több forrása lehet: vagy olyan adatközlőtől valók, akik a kétnyelvűségnek azon a fokán vannak, amelyen a beszélő a második nyelvet jobban beszéli, mint az anyanyelvét, vagy pedig idegen szavaknak tekinthetők a nyelvben, tehát még nem integrálódtak, nem valódi jövevények még.

Azonban más okokkal is lehet számolni: a nganaszan-orosz kapcsolatok két korszaka jelentősen különbözik egymástól az érintkezés intenzitásában, valamint a kétnyelvűség mértékében. A marginális kapcsolatok korszaka alatt a kétnyelvűség nem volt intenzív, a jövevénytiszavakat jobban adaptálták, ellenben az asszimilációs korszakban (azaz máig) a jövevénytiszavakat inkább adoptálják. Tehát ezek az alakok, melyek változatlanul kerültek az oroszból a nganaszanba, feltehetően későbbi, az asszimilációs korszakbeli átvételek. Ilyen megfigyeléseket végzett Thomason és Kaufman (1988: 33) is. Ők az ázsiai eszkimó nyelv orosz jövevénytiszavait vizsgálták, ahol hasonlóan elkülönültek az átvételek egy korai és egy későbbi korszakból (McMahon 1995: 205):

Russian	Early loan	Later loan	
[tabak]	[tavaka]	[tabak]	'tobacco'
[bljutca]	[pljusa]	[bljutca]	'saucer'

A későbbi korszakban a kétnyelvűség erősödött, a nganaszanokhoz hasonlóan orosz nyelvű iskolákban folyt az oktatás. Ennek a feltevésnek példákval való alátámasztásához a nganaszan–orosz kapcsolatokra nézve egy behatóbb vizsgálatra lenne azonban szükség.

1.3. A nganaszan–orosz nyelvi kontaktusok

A nganaszan–orosz nyelvi és kulturális kapcsolatok időben és jellegüket tekintve két periódusra oszthatók: A) Marginális kapcsolatok; B) Az asszimiláció korszaka – Helimszki (1987, 1994, 1998).

A) Marginális kapcsolatok

Ez a korszak a XVII. sz.-ban kezdődött Szibéria meghódításának idején (a nganaszanokat először 1618-ban említik az egyes forrásokban). Ezek a kapcsolatok elsősorban adminisztratívák és kereskedelmiek voltak.

A nganaszanok a szamojéd népek közötti unikális jellegüket elsősorban annak köszönhetik, hogy a kontinens legészakibb részén, elszigetelve éltek a Tajmir-félszigeten. Sokáig elkerülték őket az orosz hatalmi törekvések, még a század első évtizedeiben sem függtek túlzottan az orosz cserecikkektől, tehát elég sokáig megtartották függetlenségüket. Ebben az időszakban minden nganaszan analfabéta volt, oroszul pedig csak nagyon kevesen kommunikáltak. Soha nem lettek pravoszlávok és egészen a legutóbbi időkig megőrizték tradicionális, nomád tundrai életmódjukat: elsősorban vadrénvadászattal, halászáttal és másodsorban házirentartással foglalkoztak a félsziget középső és északi részén.

E korszak alatti kapcsolatok elsősorban a lexikont érintették. Már Castrén gyűjtéseiben (1840-es évek) van néhány orosz jövevényszó: 'kenyér', 'nyenyec', 'jakut', 'pud'. Egészen a XX. századig az orosz kultúra fokozatos beáramlásával jelentek meg jövevényelemek elsősorban a kereskedelem, adminisztráció, új eszközök és anyagok fogalomköreiből.

A terület nyelveinek egyik fontos eleme volt az úgynevezett „govorka”, vagyis a tajmiri pidzsin orosz, mely mesterséges alkotás, orosz lexikai alapokra épül ural–altaji szintaktikai szerkezettel. A XX. század első feléig jelentős szerepet töltött be a nyenyec, enyec, nganaszan, evenki, dolgán etnikumok közötti kommunikációban, mostanra azonban csaknem teljesen kiszorította a sztenderd orosz.

B) Az asszimiláció korszaka

Ez a korszak az 1930–40-es évektől kezdődött: az elszigetelt egyensúlyban majd ekkor történt változás a „szocialista megújulás” következtében. Megkezdődött az orosz nyelvű lakosság betelepülése, erős törekvések történtek azzal a céllal, hogy a nganaszan lakosságot a nomád életmódról „átszoktassák” a letelepedett életformára. Az 1960-as évek elejére az erőszakos szovjet nemzetiségi politikának köszönhetően a népesség többsége, több mint 90%-a három vegyes lakosságú faluban él, Uszty-Avamban, Volocsankában és Novajában. Ezek a népcsoport eredeti területétől délre, dolgán etnikai területen fekszenek.

Az erőszakos letelepítéssel járó életmódváltás drámai változásokkal járt, teljesen megtörte a kulturális értékek továbbörklődésének folyamatát, s az elkövetkező generációk számára szinte megoldhatatlan problémákat teremtett. A 90-es évekre az idősebb emberek (50 év körüliek) olyan életkörülmények közé kerültek, amelyek teljesen ismeretlenek számukra. A hagyományos életmódot nem folytathatták, s így nem is hagyományozhatták tovább a fiatalabb generációkra. A fiatalok pedig szinte egész gyermekkorukat távol szülőföldjüktől, orosz internátusokban töltötték. Mindezek eredményeképpen a nganaszan nyelvet és kultúrát a kihalás veszélye fenyegeti.

A 1990-es évek elején a szociolingvisztikai helyzet a következő volt: az idős generáció, az 50 éves és annál idősebb emberek valamennyien tökéletesen, folyékonyan beszélték anyanyelvüket, más nyelven azonban sokan közülük képtelenek voltak kommunikálni. A fiatal generációnak, a 30 alattiaknak csak kb. egyharmada volt képes megérteni a nganaszant és alig több mint 10%-uk beszélte, tehát a nganaszan–orosz kétnyelvűség a középkorú nganaszanok körében (30 és 60 között) különösen jellemző; ez a kétnyelvűség szigorúan egyoldalú.

A nganaszan nyelv elsősorban a családi életben használatos; a közigazgatásban, kulturális életben, kereskedelembe nem. Az általános iskolákban csak a 80-as–90-es években kezdték el tanítani, gyakorlatilag második nyelvként. Az nganaszan írásbeliség csak annak a néhány embernek a kiváltsága, akik tanárképző főiskolát végeztek. A nganaszan grafikus rendszert, amely az orosz, cirill betűs írásrendszeren alapul, Tereščenko készítette 1986-ban, hivatalosan 1990-ben fogadták el kisebb módosításokkal.

2. A két nyelv hangzókészletének bemutatása, néhány szükséges grammatikai szabály ismertetése, valamint a megkülönböztető jegyes elemzés

Ahhoz hogy áttekinthessük a fonológiai változásokat és azok mozgatórugóit szükségünk van a hangzókészlet bemutatására, megkülönböztető jegyes elemzésére, valamint a fonotaktikai szabályok ismertetésére.

2.1. A nganaszan mássalhangzókészlet

	zárhang		affrikáta	frikatíva		nazális	laterális	tremuláns
	zöngétlen	zöngés	zöngétlen	zöngétlen	zöngés	zöngés	zöngés	zöngés
labiális	[p]	b				m		
dentális	t	d	[č]	s	[š]	n	l	r
palatális	t'	d'		ś	[j]	ń	ľ	
veláris	k	g		h		ŋ		
glottális	ʔ							

[] zárójelben azok a hangok szerepelnek, melyek vagy nyelvtörténeti okok miatt: [p]~b, h; [j] ~ d' vagy nyelvjárási különbségek miatt allofónjai egyes fonémáknak: [š] ~ d; [č] ~ t'

2.2. A nganaszan magánhangzóképzés

	elől képzett		centrális	hátsó képzett	
	nem lab.	labiális	nem lab.	nem lab.	labiális
felső nyá.	<i>i</i>	<i>ü</i>		<i>i</i>	<i>u</i>
középső nyá.	<i>e</i>		<i>ə</i>		<i>o</i>
alsó nyá.				<i>a</i>	
rövid diftongus ¹	<i>i_a</i>			<i>u_a</i>	

2.3. A nganaszan fonotaktikai szabályok

2.3.1. Mássalhangzók

a) egvedülálló mássalhangzók

17 mássalhangzó lehet szókezdő:

Cinčālis $C \rightarrow \{t'k b d d' g s š h j m n ņ ŋ l l'\}$ / #

20 mássalhangzó állhat intervokalikus helyzetben:

$C_{\text{medialis}} \quad C \rightarrow \{t t' k " b d d' g s h \delta j m n n' \eta l l' r\} \quad / V_V$

5 (6) mássalhangzó lehet szóvégi:

$$C_{\text{finalis}} \quad C \rightarrow \{ " j m (n)^2 \eta r \} \quad / \quad \#$$

b) mássalhangzó-kapcsolatok

szó elején nem állhat mássalhangzó-kapcsolat

* #CC

11 mássalhangzó lehet kapcsolat első eleme:

$$C \rightarrow \{p'' s j m n \dot{n} \eta l l' r\} \quad / _ C$$

16 mássalhangzó lehet kapcsolat második eleme:

$$C_2 \quad C \rightarrow \{t t' k b d d' g s \acute{s} h m n \acute{n} \eta l l'\} \quad / C_{-}$$

2.3.2. Magánhangzók

a) diftongust alkothatnak:

$$V \rightarrow i, \ddot{u}, u, a, \partial \quad / _ V$$

b) egyéb, környezeti igazítósabályok

e, o	$\rightarrow a$	/ σ_1 ___
i	$\rightarrow i$	/ $C_{\text{palatális}}$ ___
a	$\rightarrow e$	/ $C_{\text{palatális}}$ ___
$i a$	$\rightarrow a$	/ $C_{\text{palatális}}$ ___
$u a$	$\rightarrow a$	/ $C_{\text{palatális}}$ ___

¹ Helimski (1998: 485) az itt szereplő két fonémát diftongoidnak nevezte el, mivel alakjukat tekintve diftongusok, viselkedésükben azonban eltérnek a többtől, mivel egy morát érnek, egyenértékűek a rövid magánhangzókkal.

² Korábban szóvégén állhatott *n* is pl.: *nanasan*; valamint *-bsan* képzős főnevek.

2.4. A nganaszan nyelv megkülönböztető jegyes elemzése³

2.4.1. Mássalhangzók

	[p]	t	t'	k	"	b	d	d'	g	[č]	s	ś	h	[δ]	m	n	ń	η	l	l'	r	[j]
msh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
szon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
zöng	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+
foly	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	+	+
érd	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
naz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-	-
elől	+	+	-	-	-	+	+	-	-	-	+	+	-	+	+	+	-	-	+	+	+	-
kor	-	+	+	-	-	-	+	+	-	+	+	+	-	+	-	+	+	-	+	+	+	+
felső	-	-	+	+	-	-	-	+	+	+	-	+	+	-	-	-	+	+	-	+	-	+
hátsó	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-

2.4.2. Magánhangzók

	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ü</i>	<i>ə</i>	<i>í</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>a</i>	^{<i>i</i>} <i>a</i>	^{<i>"</i>} <i>a</i>		
felső	+	–	+	–	+	+	–	–	+	–	+	–
alsó	–	–	–	–	–	–	–	+	–	+	–	+
hátsó	–	–	–	+	+	+	+	+	–	+	+	+
kerek	–	–	+	–	–	+	+	–	–	–	+	–

2.5. Az orosz nyelv megkülönböztető jegyes elemzése⁴

2.5.1. Mássalhangzók

	p	t	k	b	d	g	s	f	z	ʒ	tʃ	ʃ	v	h	m	n	l	r	j
msh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
szon	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+
zöng	-	-	-	+	+	+	-	-	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+
foly	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	-	-	+	+	+	-	-	-	+
érd	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
naz	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	-	-
elől	+	+	-	+	+	-	+	-	-	-	+	-	+	+	-	+	+	+	-
kor	-	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+	+
felső	-	-	+	-	-	+	-	+	-	+	-	+	-	-	+	-	-	-	+
hátsó	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-

³ Az egyes jegyértékek magyarázatát a kijelölés részletes ismertetését lásd Várnai 1998–99: 173–175.

⁴ Az orosz fonémarendszert, valamint a jegyeket M. Halle leírása (Halle 1959: 45) alapján végeztem, melyen azonban változtattam (lásd Várnai 1998–99: 175). A táblázatban az egyes fonémák jelöléséhez az IPHa átírást használtam.

	<i>pʲ</i>	<i>tʲ</i>	<i>kʲ</i>	<i>bʲ</i>	<i>dʲ</i>	<i>sʲ</i>	<i>zʲ</i>	<i>ʃʲ</i>	<i>ʋʲ</i>	<i>mʲ</i>	<i>nʲ</i>	<i>lʲ</i>	<i>rʲ</i>
msh	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
szon	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	+
zöng	–	–	–	+	+	–	+	–	+	+	+	+	+
foly	–	–	–	–	–	+	+	+	+	–	–	–	+
érd	–	–	–	–	–	+	+	–	–	–	–	–	–
naz	–	–	–	–	–	–	–	–	–	+	+	–	–
elől	+	–	–	+	–	+	–	+	+	+	+	+	+
kor	–	+	–	–	+	+	+	–	–	–	+	+	+
felső	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
hátsó	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–

2.5.2. Magánhangzók

	<i>i</i>	<i>e</i>	<i>ɨ</i>	<i>u</i>	<i>o</i>	<i>a</i>
felső	+	–	+	+	–	–
alsó	–	–	–	–	–	+
hátsó	–	–	+	+	+	+
kerek	–	–	–	+	+	–

3. A nganaszan nyelv orosz jövevényszavainak fonológiai változásai

A következő változásokat részletesen tárgyaltam a már fent említett cikkben (Várnai 1998–99), a teljesség kedvéért itt újra megismétlem, azonban sokkal rövidebben.

A jövevényszavak fonológiai vizsgálata során három változástípust különböztettem meg: a **szerkezeti változásokat**; a **minőségi változásokat**, vagyis **hanghelyettesítéseket**, valamint a **környezetből adódó változásokat**. Fentebb már említettem, hogy Tereščenko (Tereščenko 1980) tett néhány megállapítást az oroszból nganaszanba történő kölcsönzés fonológiai jelenségeiről. Azokat a változásokat, amelyeket megemlíti munkájában, a következőkben ●-gal fogom jelölni.

3.1. Szerkezeti változások

A két nyelv fonotaktikai-felépítésének különbségeiből adódóan a jövevényszavak igen nagy csoportjában megfigyelhetők a szótagstruktúra változásai. Ezek túlnyomó többségben két pozícióban fordulnak elő: tő végén (C_#) és különböző helyzetű mássalhangzó-kapcsolatokban (_C vagy C_), valamint szó elején, ha a szókezdő mássalhangzó *r* (#r_).

●3.1.1. V-EPENTÉZIS:

A szóeleji mássalhangzó-kapcsolatokat tiltják a nganaszan fonotaktikai szabályok, így minden iniciális kettős, ritkábban hármas mássalhangzó-kapcsolatot V-epentézissel feloldva vesz át az oroszból. Ennek a következő lehetőségei vannak:

•a) mássalhangzó-kapcsolatok elé: $\emptyset \rightarrow V / \# _ CC$

ржаной > *arsenaj*; школа > *askolə*; стол > *istualə*

•b) mássalhangzó-kapcsolatokba: $\emptyset \rightarrow V / C _ C$

•szóeleji: $\emptyset \rightarrow V / \# C _ C$

бригада > *birigadə*; брюки > *burukə*"; дрова > *diriba*; план > *h"alanə*; Света > *sibiətə*

A szóbelseji, illetve szóvégi mássalhangzó-kapcsolatokat is hasonlóan veszi át, vagyis a két, ritkábban három elemű szekvenciába magánhangzót told be:

•szóbelseji: $\emptyset \rightarrow V / VC _ CV$

фабрика > *h"abirikə*; серебро > *seribiri*; седьмой > *sedemai*; тюрьма > *t'ürüma*

•szóvégi: $\emptyset \rightarrow V / C _ C \#$

ноябрь > *najabəri*; Норильск > *nərilisko*; метр > *metərə*

•c) tövégi epentézis: $\emptyset \rightarrow V / C _ \#$

Az orosz jövevényszavak nagy része mássalhangzóra végződik. A nganaszan fonotaktikai szabályok a mássalhangzós szóvéget mindössze öt mássalhangzóra vonatkozóan engedélyezik ($C \rightarrow \{ " j m \eta r \} / _ \#$), ezért a szóvégek a jövevényszavak 70%-ában magánhangzót kapnak:

абонент > *abonentə*; балок > *bələukə*; бокал > *bakalə*; январь > *d'embari*

d) Az epentált V minősége

protézis

#_r: a v. u; általában a következő szótag magánhangzója

ручка > *uručkə*, порожа > *arakosə*

#_CC: a v. u; általában a következő szótag magánhangzója

школа > *askolə*; ржаной > *arsenaj*

epentézis

#C_C: általában a következő szótagbeli magánhangzó

бревно > *bürümnaj*; дрова > *diriba*

VC_CV: általában az előző szótagbeli magánhangzó

фабрика > *h"abirikə*; серебро > *seribiri*

C_C#: ə leggyakrabban

метр > *metərə*; кедр > *kedərə*

_# az adatok 30 %-ban nem történik epentézis;

сахар > *sakir*; чай > *čaj*

ə a fennmaradó alakok 70 %-ában;

абонент > *abonentə*; обед > *obedə*

i az esetek 10 %-ában, elsősorban akkor, ha az orosz alak lágyított mássalhangzóra végződik

ноябрь > *najabəri*; собо́ль > *sobol'i*

3.1.2. C₁-TÖRLÉS

A mássalhangzó-kapcsolatok feloldásának vannak más módjai is. A szóeleji kapcsolat első elemének törlése igen gyakori. C₁-törlés elsősorban akkor történik, ha a kapcsolat első eleme szibiláns, tehát [+érd].

a) C₁-TÖRLÉS 1.: [+érd] → Ø / # _C

школа > *kolə*; спасибо > *hoasiba*; стакан > *takana*; здорова-ться > *dərəbatu-d'a*

Sokkal ritkábban ugyan, de megfigyelhető nemcsak szibiláns, hanem *b*, *n*, *p* és *v* [+elöl] törlés is. Ez már azonban nemcsak az iniciális, hanem mediális helyzetű kapcsolatokra is jellemző változás.

b) C₁-TÖRLÉS 2.: { *b*, *n*, *p*, *v* } → Ø / # _C
/ V _C

пшеничный > *šešesnaj*; ленинский > *leñiska*; юбка > *d'üka*; Августа > *agustanĵku*

3.1.3. PROTÉZIS SZÓELEJI *r* ELÉ Ø → V / # _r

порожа > *arakosə*; рыбаха > *urubaka*; ручка > *uručkə*

Szó elején, ha a szókezdő mássalhangzó *r*, bizonyos változások figyelhetők meg. Mivel az *r* a fonotaktikai szabályok szerint nem állhat iniciális helyzetben, ezért az ilyen kezdetű orosz jövevényszavakban az *r* elé protézissel általában ugyanaz a magánhangzó kerül, amely követi.

3.1.4. V-TÖRLÉS: V → Ø / Vr _C

бригадир > *birgədira*; рубанок > *urbanĵkə*; рыбаха > *urbakə*

Vannak olyan esetek is, ahol a fenti VrVC szekvenciából, az *r* utáni V törlődik. Első ránézésre az adatok alapján metetézist jósolnánk, de gazdaságosabb a szabályokat rendezett sorrendben (1. protézis, 2. V-törlés) felírni. Ennek bővebb magyarázatát lásd Várnai (1998–99: 177).

3.2. Minőségi változások

Most vegyük sorra a különböző hanghelyettesítéseket, melyek abból adódnak, hogy a két nyelv fonémaállománya eltér egymástól; tehát ha egy olyan fonéma érkezik a nyelvbe, amely nem szerepel a rendszerben, egy másikkal helyettesíti. Az, hogy milyen hang lesz a helyettesítő hang, függ egyrészt a vevő nyelv fonotaktikai szabályaitól, másrészt az adó nyelvből érkező hang minőségétől is (többnyire hozzá hasonló képzésűvel helyettesítik).

3.2.1. A mássalhangzók helyettesítésének megjósolhatósága

Ha a két nyelv mássalhangzó-készletét összehasonlítjuk, tehető néhány jóslat arra nézve, hogy hol várhatunk helyettesítést.

Mássalhangzó-megoszlások osztályok szerint:

	zöngés zár	zöngétlen zár	affrikáta	szibiláns	egyéb frikatíva	nazális	likvida
orosz	3 (3)	3 (2)	2	4 (2)	3 (2)	2 (2)	3 (2)
nganaszan	4	4 [1]	[1]	2	1 [1]	4	3 [1]

Zárójelben a palatalizált orosz mássalhangzók száma szerepelnek, ezek átvételkor általában hasonlóan változnak palatalizálatlan párjukhoz, illetve nincs elég megbízható adat a viselkedésükre, éppen ezért nem érdemes figyelembe venni őket a megjósolhatóság szempontjából.

A táblázat alapján a következőket várhatjuk.

Ott várható hanghelyettesítés, ahol az orosz rendszer több mássalhangzót tartalmaz:

- a) tehát az orosz affrikáták változni fognak, feltehetően nganaszan szibilánssá
- b) az orosz szibilánsok sokfélesége nganaszanban egyszerűsödni fog
- c) valamint várható az orosz egyéb frikatívák egyszerűsödése.

A többi osztályban a nganaszan rendszer tartalmaz több elemet, ezért csak akkor történik helyettesítés, ha a nganaszan fonotaktikai szabályok azt megkívánják.

3.2.2. A mássalhangzók minőségi változásai

A vizsgált anyagban az alábbi hanghelyettesítések figyelhetők meg:

- a) a nganaszan hangkészletben nem szereplő hangok: *ts, f, h, ʃ, v, z, ʒ*
- b) a nganaszanban meglévő, de a nganaszan fonotaktikai szabályok által tiltott pozícióban álló hangok: *j, p*

a) A nganaszanban meg nem lévő hangok helyettesítése:

ts > *s* A –folyamatos → +folyamatos jegy változása.

IV⁵ больница > *bol'nisə*

C₁ советский > *səbeskə*

f > *s* A helyjegyek változása.

IV машина > *mašianə*

C₁ лягушка > *l'aguska*

C₂ пшеничный > *šénesnəj*

• *z* > *s* A +zöngés → –zöngés jegy változása.

I золотой > *salatoj*

IV колхоз > *kalkosə*

C₁ праздник > *horas'nikə*

C₂ бензин > *benšənə*

ʒ > *s* A +zöngés → –zöngés jegy változása helyjegyváltozással.

I Женя > *še'na*

IV рогожа > *arakosə*

C₂ ржаной > *aršənəj*

⁵ Minden hanghelyettesítésre hozok egy-egy példát. A különböző helyzeteket a következő rövidítéssel jelölöm:

I= szókezdő; IV= magánhangzók közötti; C₁= msh-kapcsolat 1. eleme; C₂= msh-kapcsolat 2. eleme.

$v > b$ A +folyamatos \rightarrow -folyamatos jegy változása.

I волейбол > *bol'ejbol*

IV Павел > *hobjla*

• $f > h^*$ A helyjegyek változása.

I фабрика > *h^uabirikə*

C₂ конфетка > *kəŋhiəkə*

I, IV фуфайка > *huhajkə*

• $h > k^*$ A -folyamatos \rightarrow +folyamatos jegy változása.

IV рубаха > *urubaka*

C₂ колхозник > *kəlkos'nikə*

b) A nganaszanban meglévő, de a fonotaktikai szabályok által tiltott hangok helyettesítése:

• $j > d^{*6}$ A +folyamatos \rightarrow -folyamatos, +szonoráns \rightarrow -szonoráns jegyek változása.

I яблоко > *d'ablakə*

A *j* és a *d'* hanghelyettesítés csak szókezdő helyzetben figyelhető meg a korpuszban. Szabad alternációban vannak egymással Helimszki (1998) alapján, valamint ebben a pozícióban a *j* történeti folytatója is a *d'*. Mindezt nem érdemes hanghelyettesítésnek tekinteni.

• $p > h^*$ A -folyamatos \rightarrow +folyamatos jegy változása helyjegyváltozással.

I план > *hulana*

IV копейка > *kohejkə*

3.2.3. A *h*-probléma

Különös és első pillantásra megmagyarázhatatlan hanghelyettesítés-csoportot figyelhetünk meg az orosz *п*, *ф*, *х* hangok esetében (ezeket fentebb *-gal jelöltem). Ennek a problémakörnek részletesebb magyarázatát lásd Várnai 1998–99: 173–174, 178–181.

A következő problémák merülnek fel e hangokkal kapcsolatban:

1. A $h > k$ hanghelyettesítés megtörténik, holott mindkét nyelvben van *h*, melyek fonetikailag is hasonlóak, valamint a fonotaktikai szabályok is csak C₁ helyzetben tiltják a megjelenését.

2. A $p > h$ hanghelyettesítés; a *p* megjelenését a nganaszan fonotaktikai szabályok csak msh-kapcsolat első elemeként engedélyezik, ezért helyettesíteni kell valamilyen más hanggal. A két hang igen távol áll egymástól, 4 jegy különbség van közöttük (zöngés, elől, felső, hátsó). Ebből következően bonyolult az egymásból való levezetésük, ráadásul figyelembe véve a nganaszan hangkészletet, fonetikailag is indokolatlan.

3. Az $f > h$ hanghelyettesítések.

⁶ Ezt a változást Tereščenko *j*-betoldásnak fogja föl tévesen (Tereščenko 1980).

Könnyen megoldhatók a problémák, ha figyelembe vesszük a nyelvtörténeti változásokat. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy annak ellenére, hogy szinkrón állapotot vizsgálunk, a jövevényszavak folyamatosan, más és más nyelvéllapotban kerülnek be az átvevő nyelvbe. Ez magával hozza azt is, hogy különböző mértékben ugyan, de már az átvevő nyelvben végbemehettek rajtuk bizonyos hangváltozások. Ez a tényező nem bonyolítja jobban az elemzést, csak más fonémakészletet kell feltennünk az egyik, és mást a másik nyelvéllaptra.

A korábbi nyelvéllapotok hangkészletéből hiányzott a *h*; mely egy, a XVIII. századtól induló, láncolatos fejlődés utolsó állomása: **p* (XVIII. sz.) > **f* (XIX. sz.; Castrén anyagaiban) > *hw* > *h*. A mai beszélők körében mind az *f*-es, mind a *hw*-s, és *h*-s alak előfordul [Helimszki 1990: 484–485 alapján].

1. Azokban a szavak, amelyekben lejátszódott a *k*>*h* hanghelyettesítés, feltehetően akkor kerülhettek a nganaszanba, mikor e hangváltozás még nem ért az utolsó állomásra, tehát nem volt még a *h*.

2. Megkönnyíti az elemzést és fonetikailag is indokoltabb, ha a *p*>*h* helyettesítés esetében is azt a nyelvéllapotot tekintjük kiindulópontnak, amikor még a *h* helyén *f* szerepelt. Ez a két hang (*p* és *f*) fonetikailag már sokkal közelebb áll egymáshoz, mindössze a [folyamatos] jegyben térnek el.

3. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódik az *f*>*h* hanghelyettesítés is. Fentebb láthatuk, hogy mind az orosz iniciális *f*, mind a C₂-ként szereplő *f* *h*-ként jön elő a nganaszan adatokban. Ebből két következtetés vonható le: a) Ezek a szavak később, az *f*>*h* változás után kerültek át az egyik nyelvből a másikba, és a nganaszan közvetlenül *x*-val helyettesítette az orosz *f*-t. b) Vagy pedig ezek a szavak is csakúgy, mint a fentebb említettek, egy korábbi nyelvéllapotban kerültek át, amikor még az *f* volt meg a hangkészletben, és ezután estek át az *f*>*h* változáson.

Számot kell még adni azokról az adatokról, amelyekben a tárgyalt hanghelyettesítések nem szerepelnek:

h*>*h колхоз > *kolhoz*; промхозе > *prəmhozə*; художник > *hudožník*

p*>*p план > *plana-ma*; промхозе > *prəmhozə*; простыня > *prostijnej*; чуприк > *čuprik*; партия > *parči*; паспорт > *paspərtə*; пенсия > *penšiti*"; перевод > *pereboda*; первомай > *pervomai*; пионерский > *pioñeri-*"; пододеяльник > *podod'e'al'nikə-j*; письмо > *pišmo*; почта > *počtə*; поселок > *pošelkə-d'a*; посылка > *pošilka-təřə*; полотенце > *polot'ence-j*; поздравительный > *pozdrabitel'ñij*;

Itt két megoldás lehetséges: vagy későbbi átvételekről van szó (mikor már megvolt a *h*), vagy az adatközlők orosz nyelvi kompetenciája; a kétnyelvűség magasabb mivolta indokolja, hogy nem történt hanghelyettesítés.

Végigtekintvén a mássalhangzókat érintő hanghelyettesítéseket, jóslataink beigazolódni látszanak; azaz az orosz affrikáták és szibilánsok sokfélesége nganaszan 3 hangban realizálódott (*s*, *š* és *č*), valamint az egyéb frikatívák is annak megfelelően változtak.

3.2.4. A magánhangzók helyettesítésének megjósolhatósága

A nganaszan és orosz mássalhangzó-rendszer nem sokban különbözik egymástól, illetve a nganaszan rendszer lefedi az oroszét. Éppen ezért hanghelyettesítés csak olyan esetekben várható, ahol a fonotaktikai szabályok azt indokolják.

3.2.5. A magánhangzók minőségi változásai

Már a bevezetőben említettem, hogy a korpusz magánhangzók tekintetében közel sem olyan egységes, mint a mássalhangzók esetében azt láttuk. Éppen ezért nem foglalkozom minden egyes hanghelyettesítéssel, csak a gyakori, markánsabban jelentkezőkkel.

Sokszor megfigyelhető az a probléma, hogy a nganaszan alak inkább az orosz írott formát követi a magánhangzók esetében, nem pedig a hangzót. Ezekkel az adatokkal óvatosan kell bánni, ezért is helyesebb a vokálisokat korlátozottabban kezelni.

A következő megállapítások tehetők a magánhangzokról:

Gyakori jelenség a nem első szótagi magánhangzók **•diftongizációja**:

балок > *bələukə*; кофта > *koptua*; конфета > *kəŋhiəkə*; крупа > *kürühüa*;
машина > *mašianə*; мотор > *metuərə*.

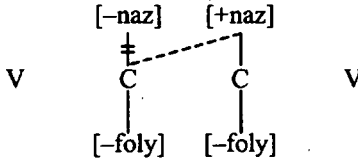
σ	1.	2.	3.>n.	__#
<i>i</i>	–	<i>néha</i> > <i>e</i> бензин > <i>bənsənə</i>	–	<i>néha</i> > <i>ə</i> Крести > <i>kirestə</i>
<i>e</i>	– <i>néha</i> > <i>ə</i> бензин > <i>bənsənə</i>	–	–	–
<i>i</i>	–	–	–	–
<i>u</i>	– > <i>ü</i> /Cpalatalizált____ турма > <i>türüma</i>	–	–	–
<i>o</i>	– • > <i>ə</i> город > <i>gərədə</i>	> <i>ə</i> паспорт > <i>paspərtə</i>		> <i>ə</i> масло > <i>maslə</i>
<i>a</i>	– > <i>o</i> / # <i>h</i> ____ пальто > <i>holtiwo</i> <i>néha</i> > <i>ə</i> балок > <i>bələukə</i>	–	–	> <i>ə</i> лягушка > <i>l'aguskə</i>

3.3. A közvetlen környezetből adódó változások

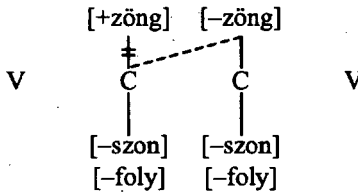
Ezek azok a átalakulások, melyeket a szerkezeti vagy a minőségi változások, esetleg mindkettő idéztek elő. Egyszerű hasonulásoknak foghatók fel. Igen szórványosak, igazolásukra nincs elég adat, de semmiképpen sem hagyhatók figyelmen kívül. Autoszegmentális szabályokkal személtethetők a legjobban, ahol az egyes fonémák elvesztik bizonyos jegyeiket és új jegyeket kapnak szomszédaiktól. A jegyterjedés a

nganaszanban jobbról balra irányú. Részletesebben, az egyes szabályok magyarázatait lásd Várnai 1998–99: 182–185.

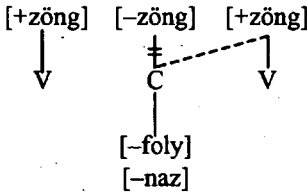
- a) $b > m$: бревно > [bervnə > berebnə] > bürümnä-j

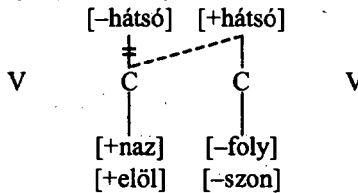
- b) $b > p$: справка > horapkə; лавка > lapku

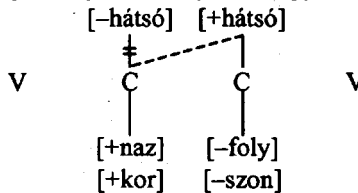
- c) $k > g$: юкола > d'ugalitij; сухарь > sügarj

- d) $m > \eta$: сумка > suŋkə

- e) $n > \eta$: конфетка > kəŋhiə'kə; рубанок > urbaŋkə

A minőségi változások összefoglaló táblázata

	I	M	F	C ₁	C ₂	a helyettesítés oka
Mássalhangzók						
<i>p</i>	<i>h</i>	<i>h</i>				a nganaszan fonotaktikai szabályok által tiltott pozícióban álló hang
<i>t</i>						
<i>k</i>						
<i>b</i>						
<i>d</i>						
<i>g</i>						
<i>s</i>						
<i>ʃ</i>	<i>s</i>	<i>s</i>		<i>s</i>	<i>s</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>z</i>	<i>s</i>	<i>s</i>		<i>s</i>	<i>s</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>ʒ</i>	<i>s</i>	<i>s</i>		<i>s</i>	<i>s</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>ts</i>	<i>s</i>			<i>s</i>	<i>s</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>tʃ</i>	<i>s</i>					a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>f</i>		<i>h</i>		<i>p</i>	<i>h</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang (nyelvállapottól függően)
<i>v</i>	<i>b</i>	<i>b</i>			<i>b</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang
<i>h</i>	<i>k</i>	<i>k</i>			<i>k</i>	a nganaszan hangkészletben nem szereplő hang (nyelvállapottól függően)
<i>m</i>						
<i>n</i>						
<i>l</i>						
<i>r</i>						
<i>j</i>	<i>d'</i>					a nganaszan fonotaktikai szabályok által tiltott pozícióban álló hang
Magánhangzók						a nganaszan fonotaktikai szabályok által meghatározottak a változások

3.4. A változások sorrendisége

A vizsgálat során felmerült az a kérdés, hogy van-e, s ha van, milyen a változások sorrendje. Eredeti feltevésem az volt, hogy a jövevényszavak integrálódása közben először a szerkezeti változások, majd a hanghelyettesítések, s legvégül a környezeti változások játszódnak le a szavakon. A környezeti hatások későbbi mivolta magától értődően abból következik, hogy mind a minőségi, mind a szerkezeti változások előidézhetik őket.

A fennmaradó két változástípus általam feltett sorrendjét sikeresen igazolja a következő két példa:

1. план > *hulanə*:

Ez a példa azt igazolja, hogy a szerkezeti változások megelőzik a minőségieket, tehát előbb történik meg az epentézis és csak eztán változik a szókezdő orosz *p h*-vá. Ha ez fordítva történne, a *pl* hangkapcsolat minőségileg nem változna *hl*-lé, ugyanis ez a kapcsolat megengedett a nganaszan fonotaktikai szabályok szerint. Az így kapott alak tévesen **planə* lenne

2. сухарь > *sügarı*

Ez a példa pedig a minőségi és a környezeti változások sorrendjét mutatja.

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
1. абонент		<i>abonentə</i>	JN92	'előfizető'
2. яблоко		<i>d'ablakə</i>	T80	'alma'
3. адрес		<i>adresa-mə</i>	K92	'cím'
4. Анна		<i>anna</i>	JN92	szn.
5. армия		<i>armia-gətə</i>	MU86	'hadsereg'
6. Августа		<i>agusta</i>	H94b	szn.
7. баян	'harmónika'	<i>bajana-tanu</i>	MU86	'regős'
8. балок		<i>bələukə</i>	H94b	'szántalpra szerelt lakóalkalmatosság'
9. баскетбол		<i>basketbol</i>	JN92	'kosárlabda'
10. баржа		<i>baržə-m</i>	MU86	'uszály'
11. бензин		<i>benšənə</i>	T80	'tűzelőanyag'
12. библиотека		<i>bibl'iotəka-d'a</i>	K92	'könyvtár'
13. библиотека		<i>bibl'iot'ekə-d'a</i>	MU86	'könyvtár'
14. бланк		<i>blankə-mə</i>	JN92	'ürlap'
15. блесна		<i>bl'isna-tənu</i>	JN92	'műcsali, villantó'
16. бокал		<i>bakalə</i>	T80	'serleg, talpas pohár'
17. больница		<i>bol'hiši"-d'a</i>	JN92	'kórház'
18. больница		<i>bol'hiša-d'a</i>	MU86	'kórház'
19. больница		<i>bal'hi'sə</i>	T80	'kórház'
20. бочка		<i>bečikə</i>	H94a	'hordó'
21. бревно		<i>bürümnəj</i>	T80	'gerenda'
22. брезент		<i>berišianə</i>	T80	'sátorlap'
23. бригада		<i>brigadə-mu"</i>	JN92	'brigád'
24. бригада		<i>brigada</i>	T66	'brigád'
25. бригада		<i>birigadə</i>	T80	'brigád'
26. бригадир		<i>birigəd'irə-mu"</i>	T79	'brigádvezető'
27. бригадир		<i>birgad'irə</i>	T80	'brigádvezető'
28. бригадир		<i>birgəd'irə</i>	T80	'brigádvezető'
29. брюки		<i>burukə"</i>	T80	'nadrág'
30. булка		<i>bulka</i>	JN92	'fehér cipő'
31. бумага	'papír'	<i>bümaga-m</i>	SN2	'könyv'
32. бумага		<i>bümaga</i>	H94a	'papír'
33. бутылка		<i>butuulkə</i>	H94b	'üveg'
34. валенки		<i>val'enka-tanə</i>	K92	'csizma'
35. Василий		<i>vašil'ij</i>	SN2	szn.
36. вертолет		<i>vertəl'otə</i>	K92	'helikopter'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
37. воевать		<i>bajna-iršü</i> "	SN2	'harcolni'
38. война		<i>vojna</i>	SN2	'háború'
39. волейбол		<i>bol'ejbol</i>	JN92	'röplabda'
40. Волочанка		<i>boločanka-d'a</i>	JN92	hn.
41. Волочанка		<i>voločanka-gə"tə</i>	JN92	hn.
42. Волочанка		<i>voločanka</i>	T80	hn.
43. всё равно		<i>fšo ravno</i>	KNS97	'mindegy'
44. выставка		<i>vjstavka-tənu</i>	T79	'kiállítás'
45. выходной		<i>vihodnoj-tənu</i>	JN92	'szabadnap'
46. галантерея		<i>galant'ereja</i>	JN92	'rövidáru részleg'
47. геолог		<i>gioləgi-</i> "	K92	'geológus'
48. гостиница		<i>gost'inica-tə</i>	JN92	'szálloda'
49. государственный		<i>gosudari</i>	H94b	'állami'
50. Горбачев		<i>gorbačovə</i>	H94b	szn.
51. город		<i>garədə</i>	H94b	'város'
52. город		<i>goroda-d'a</i>	SN2	'város'
53. грамм		<i>gramə</i>	JN92	'gramm'
54. декабрь		<i>d'ekabr'</i>	T79	'december'
55. делегат		<i>d'el'egatə</i>	T80	'küldött'
56. лет сад		<i>d'etsadə-d'a</i>	JN92	'óvoda'
57. девяностый		<i>d'evinostəj</i>	H94b	'kilencvenes évek (kilencvenedik)'
58. дрова		<i>driřba</i> "	T66	'tűzifa'
59. Дудинка		<i>dud'inkə</i>	JN92	hn.
60. Женя		<i>šeņa</i>	H94b	szn.
61. заказ		<i>zakaza-mə</i>	JN92	'megrendelés'
62. закон		<i>səkuənə</i>	H94b	'törvényi'
63. зал		<i>zalə-tə</i>	JN92	'terem'
64. замок	'zár, lakat'	<i>semuəkə</i>	H94a	'kulcs'
65. замок		<i>samo"ka</i>	T80	'zár, lakat'
66. здороваться		<i>dəřəbatu-d'a</i>	H94b	'üdvözlöni'
67. здорово		<i>doroba</i>	JN92	'szervusz'
68. золото	'arany'	<i>solətu</i>	H94a	'üveg'
69. золотой		<i>salatoj</i>	T74	'arany'
70. золотой		<i>salatoj</i>	T80	'arany'
71. Иван		<i>ibanə</i>	H	szn.
72. или		<i>ili</i>	KNS97	'vagy'
73. интернат		<i>intərnatə-d'a</i>	MU86	'internátus'
74. каникулы		<i>kənikulə-tinint'ün</i>	JN92	'szünet'
75. карандаш		<i>karəndasə</i>	H	'ceruza'
76. карта		<i>kartə</i>	T79	'térkép, kártya'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
77. каша		<i>kasika</i>	KS90	'kása'
78. катанок		<i>katinka</i> "	T66	'nemezciszma'
79. катанок		<i>katinka</i> "	T80	'nemezciszma'
80. катанок		<i>katanka</i> "	D74	'nemezciszma, halinacsizma'
81. кедр		<i>kedəra</i>	T80	'cirbolyafenyő'
82. керосин		<i>kərašina</i>	T80	'kerozin'
83. килограмм		<i>kilogrammə</i>	JN92	'kilogramm'
84. килограмм		<i>kilogramə</i>	T79	'kilogramm'
85. километр		<i>kilometəra</i>	T79	'kilométer'
86. кино		<i>kino-d'a</i>	JN92	'mozi'
87. кисть		<i>kist'</i>	JN92	'bojt, ecset'
88. кладовка		<i>kolodovka</i>	SN4	'kamra'
89. класс		<i>klasa-nda</i>	SN2	'osztály'
90. клуб		<i>kluba</i>	SN2	'klub'
91. клуб		<i>klubo-d'a</i>	SN2	'klub'
92. ключ		<i>kuľuči</i>	H	'kulcs'
93. книга		<i>kihiga</i>	H	'könyv'
94. книга		<i>kihiga-m</i>	K92	'könyv'
95. кофта		<i>koptua</i>	T80	'kabát (női)'
96. колхоз		<i>kalkoda-mi</i> "	D74	'kolhoz'
97. колхоз		<i>kalkosa-tənu</i>	K92	'kolhoz'
98. колхоз		<i>kalkosi-ŋi</i>	K92	'kolhoz'
99. колхоз		<i>kolkosa-mi</i> "	SN2	'kolhoz'
100. колхоз		<i>kolhosa-mu</i> "	T66	'kolhoz'
101. колхоз		<i>kalko"ši-</i> "	T73	'kolhoz'
102. колхоз		<i>kalkoso</i>	T80	'kolhoz'
103. колхоз		<i>kalkosa</i>	T80	'kolhoz'
104. колхоз		<i>kalkuasə</i>	H94a	'kolhoz'
105. колхоз	'kolhoz'	<i>kalkosi-čera</i> "	SN2	'kolhozparaszt'
106. колхозник		<i>kalkosnika</i>	T80	'kolhozparaszt'
107. колхозник		<i>kalkosnika</i>	T80	'kolhozparaszt'
108. колхозник		<i>kalkuasnika</i>	H94a	'kolhozparaszt'
109. комсомол		<i>kəmsamola</i>	H94b	'-KISz'
110. конфета		<i>kənhə"kiča</i>	JN92	'cukorka'
111. конфета		<i>kənfətəj</i>	K92	'cukorka'
112. конфета		<i>kənhia"ka</i>	T80	'cukorka'
113. конфета		<i>kənhia"ka</i>	T80	'cukorka'
114. конфетка		<i>kənhiake</i>	H94b	'cukorka'
115. конфеты		<i>kəmpeti</i> "	T80	'cukorka'
116. контора		<i>kənatorə</i>	T80	'iroda, hivatal'
117. конверт		<i>konberta</i>	JN92	'boríték'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
118. копейка		<i>koh'aj"ka-ragi</i>	B74	'kopejka'
119. копейка		<i>koh'ajka</i>	B74	'kopejka'
120. копейка		<i>kah'ajka</i>	JN92	'kopejka'
121. копейка		<i>koh'aj"ka</i>	JN92	'kopejka'
122. копейка		<i>koh'ajka</i>	T80	'kopejka'
123. костюм		<i>kost'üma</i>	JN92	'öltöny, öltözők'
124. король		<i>kərauli</i>	H94a	'király'
125. котелок		<i>kot'ölka</i>	T80	'üst, bogrács'
126. крест		<i>kirista</i>	T80	'kereszt'
127. Крести		<i>kiresta</i>	K92	hn.
128. кроме		<i>koma</i>	H94b	'kívül'
129. крупа		<i>kürühüa</i>	T80	'kása, dara'
130. крупа		<i>kürüh'a</i>	T80	'kása, dara'
131. крупинка		<i>kürəh'a-kü</i>	B81	'szem'
132. кукла		<i>kukla</i>	JN92	'baba'
133. кухня		<i>kuhña</i>	JN92	'konyha'
134. квитанция		<i>kbitancira</i>	JN92	'nyugta'
135. лагерь		<i>lager-tini</i>	JN92	'tábor'
136. лягушка		<i>l'aguskə</i>	T71	'béka'
137. лампа		<i>lampə-m</i>	MU86	'lámpa'
138. лавка		<i>lapku</i>	JN92	'bolt'
139. лекарство		<i>l'ekarsə</i>	JN92	'gyógyszer'
140. лекарь		<i>l'ekirə"</i>	JN92	'orvos'
141. лекарь		<i>l'akir</i>	JN92	'orvos'
142. лекарь		<i>l'ekar</i>	T80	'orvos'
143. Ленин		<i>l'eñina</i>	H94b	szn.
144. ленинский		<i>l'eñiska</i>	H94b	'lenini'
145. лечить		<i>l'eçirü</i>	JN92	'gyógyítani'
146. лепешка		<i>l'epeškaj</i>	MU86	'lepény'
147. майский		<i>mai-dəə</i>	H94b	'május'
148. масло		<i>maslə-na</i>	T79	'olaj, vaj'
149. машина		<i>mašiana</i>	H94b	'autó, gép'
150. машина		<i>mašina</i>	JN92	'autó, gép'
151. машина		<i>masena</i>	T80	'autó, gép'
152. мелькнуть		<i>malkudə-bütü</i>	FN	'felcsillanni, feltűnni'
153. метр		<i>metərə</i>	T80	'méter'
154. минута		<i>minu"tə</i>	JN92	'perc'
155. минута		<i>minutə</i>	JN92	'perc'
156. молоко		<i>moloko-"</i>	JN92	'tej'
157. Москва		<i>məskəbaa</i>	H94b	hn.
158. Москва		<i>moskva-tanu</i>	K92	hn.

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
159. Москва		<i>moskba</i>	JN92	'moszkvai'
160. мост		<i>mostə</i>	K92	'híd'
161. мотор		<i>matuərə</i>	H94b	'motor'
162. натруска		<i>naturuska</i>	H	'szóróedény'
163. наволочки		<i>navolot'kaj</i>	JN92	'pármahuzat'
164. неделя		<i>hid'el'a</i>	SN2	'hét'
165. Новая		<i>novij-gə</i>	JN92	hn.
166. Новосибирск		<i>navəsibirska</i>	H94b	hn.
167. (Ново)сибирск		<i>šibirskaḯ</i>	H94b	hn.
168. ноябрь		<i>najabəri</i>	H94b	'november'
169. номер		<i>nomira</i>	H94b	'szám'
170. норило		<i>noril'e</i>	JN92	'lukvágó, rúd'
171. Норильск		<i>nəril'isko</i>	T80	hn.
172. обед		<i>obeda</i>	JN92	'ebéd'
173. образец		<i>obrazec</i>	JN92	'minta'
174. особенно		<i>osobenno</i>	KNS97	'általában'
175. открытка		<i>otkri tkə</i>	JN92	'képeslap'
176. пальто		<i>holtuo</i>	T80	'kabát'
177. паспорт		<i>paaspartə</i>	H94b	'útlevél'
178. пастух		<i>hostuka-</i>	MU86	'pásztor'
179. пастух		<i>hostu"ka</i>	T73	'pásztor'
180. пастух		<i>hostu"ka</i>	T80	'pásztor'
181. партия		<i>parči</i>	H94b	'párt'
182. Павел		<i>hobiḷa</i>	T80	szn.
183. пелядь		<i>həl'ia"tə-</i>	JN92	'halfajta'
184. пелядь		<i>hel'ata</i>	M76	'halfajta'
185. пелядь		<i>hel'a"tə</i>	T80	'halfajta'
186. пенсия		<i>penši</i>	H94b	'nyugdíj'
187. пенсия		<i>penši-"tətuɡaj</i>	JN92	'nyugdíj'
188. печение		<i>hečeḯi</i>	T80	'keksz'
189. перевод		<i>pereboda</i>	JN92	'küldemény'
190. первая		<i>pervomai</i>	H94b	'május elseje'
191. пионер		<i>pioneri-</i>	JN92	'úttörő'
192. письмо		<i>pišmo</i>	T79	'levél'
193. план		<i>plana-ma</i>	SN2	'terv'
194. план		<i>holanə</i>	T80	'terv'
195. план		<i>hulanə</i>	T80	'terv'
196. плита		<i>hul'ita</i>	T80	'tűzhely'
197. пододеяльник		<i>podod'ejalnik-aj</i>	JN92	'paplanhuzat'
198. полотенце		<i>polot'encej</i>	JN92	'törülköző'
199. почта		<i>počtə</i>	JN92	'posta'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
200. поселок		<i>posəlkə</i>	JN92	'település'
201. поселок		<i>poselkad'a</i>	MU86	'település'
202. поселок		<i>hošolkə-tu'd'a</i>	T73	'település'
203. посылка		<i>posylkə-tərə</i>	JN92	'csomag'
204. пора		<i>horə</i>	H94b	'időszak'
205. поздравительный		<i>pozdrabit'el'nij</i>	JN92	'üdvözlő'
206. праздник		<i>horasnikə</i>	T80	'ünnep'
207. премия		<i>hirəmə</i>	T80	'kitüntetés, díj'
208. промхозе		<i>prəmhozə-nda</i>	MU86	'promhoz'
209. простыня		<i>prostinej</i>	JN92	'lepedő'
210. пшеничный		<i>šešesnaj</i>	T80	'búza'
211. пушник		<i>husiñino</i>	SN2	'szőrmeárú'
212. пушнина		<i>hušñina</i>	SN4	'szőrmeárú'
213. радио		<i>arad'ibə</i>	H	'rádió'
214. радио		<i>raad'ivə</i>	H94b	'rádió'
215. радио		<i>rad'ia-mənu</i>	K92	'rádió'
216. ржаной		<i>aršenəj</i>	T80	'rozs'
217. рогожа		<i>arakosə</i>	T80	'gyékény'
218. рубанок		<i>urbanjka</i>	T80	'gyalu'
219. рубашка		<i>rubakə-j</i>	JN92	'ing'
220. рубашка		<i>uruba"ka</i>	T66	'ing'
221. рубашка		<i>uruba"kə</i>	T79	'ing'
222. рубашка		<i>urbaa"kə</i>	T80	'ing'
223. рубашка		<i>urbakə</i>	T80	'ing'
224. рубаха		<i>urubaka</i>	B86	'ing'
225. ручка		<i>uručkə</i>	T80	'toll'
226. самовар		<i>samobara</i>	JN92	'szamovár'
227. сахар		<i>sakij</i>	T79	'cukor'
228. седьмой		<i>sed'emai</i>	H94b	'hetedik'
229. селёдка		<i>šel'g'aj</i>	T80	'hering (Clupea harengus)'
230. серебро		<i>šeribiri</i>	SN4	'ezüst'
231. сиг		<i>šiga</i>	T80	'maréna'
232. сиг		<i>šigaa</i>	H94a	'maréna'
233. скамейка		<i>kamejka</i>	T80	'pad'
234. склад		<i>kalatə</i>	T80	'raktár'
235. сковорода		<i>kəburuda</i>	T80	'serpenyő'
236. снимать		<i>šimair</i>	H94a	'fényképezni'
237. соболь		<i>sobol'i</i>	SN2	'coboly'
238. соболь		<i>sobiļu</i>	H94a	'coboly'
239. сорт		<i>sort</i>	T79	'minőség, típus'
240. советский		<i>səbeskə</i>	H94b	'szovjet, tanács'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
241. совсем		<i>sofsem</i>	KNS97	'teljesen'
242. совхоз		<i>sobhoða-tənu</i>	JN92	'szovhoz'
243. спасибо		<i>hoasiba</i>	T80	'köszönöm'
244. спирт		<i>hirtə</i>	M78	'szesz'
245. спирт		<i>hirtə</i>	T80	'szesz'
246. спор		<i>pərahi</i>	H94b	'vita'
247. спор (заспорить)	'vita'	<i>xorilə</i>	H94a	'vitatkozni'
248. справка		<i>horaapka</i>	T80	'igazolvány, bizonyítvány'
249. сразу		<i>sraðu</i>	KNS97	'rögtön, egyszerre'
250. стакан		<i>takanə</i>	T80	'pohár'
251. стол		<i>istualə</i>	H	'asztal'
252. стол		<i>stolə-ɦiɦi</i>	K92	'asztal'
253. судить		<i>sud 'i-bü</i>	T74	'ítélkezik'
254. судья		<i>sud 'id'a</i>	T80	'bíró'
255. сумка		<i>suŋka</i>	T80	'táska'
256. сухарь		<i>šügari</i>	T80	'kétszersült'
257. Света		<i>šibiata</i>	H94b	szn.
258. свинья		<i>šimid'a</i>	T80	'disznó'
259. Таймыр		<i>tajmirə-mu</i>	T79	Tajmir-tó
260. тарелка		<i>tarelkə-j</i>	JN92	'tányér'
261. телефон		<i>t'el'efon</i>	JN92	'telefon'
262. телефон		<i>t'el'efonə</i>	JN92	'telefon'
263. телефонист		<i>t'el'efonista</i>	JN92	'telefonos'
264. телеграф		<i>t'el'egrafə</i>	JN92	'távirda'
265. телеграмм		<i>t'el'egramə</i>	JN92	'távirat'
266. тетрадь		<i>t'etrad'i</i>	JN92	'füzet'
267. Толя		<i>tol'a</i>	H94b	szn.
268. тонна		<i>tonə</i>	JN92	'tonna'
269. труба		<i>turuba</i>	T80	'kémény, cső'
270. тюрьма		<i>t'ürüma</i>	T80	'börtön'
271. тысяча		<i>tišači</i>	SN2	'ezer'
272. тысяча		<i>tišiči</i>	SN2	'ezer'
273. тысяча		<i>tišača</i>	T79	'ezer'
274. ужин		<i>užinə</i>	JN92	'vacsora'
275. уклад		<i>ukulata</i>	H94a	'acél'
276. универмаг		<i>uňibermag</i>	JN92	'üzlet'
277. учебник		<i>učebňika-tə</i>	MU86	'tankönyv'
278. учитель		<i>učit'el'i</i>	T80	'tanár'
279. уведомление		<i>ubedoml'enie</i>	JN92	'értesítés'
280. фабрика		<i>h"abirika</i>	T80	'gyár'
281. фамилия		<i>homelə-mə</i>	T80	'családi név'

orosz	orosz jelentés	nganaszan	forrás	nganaszan jelentés
282. ферма		<i>perma</i>	T80	'telep, gazdaság'
283. фуфайка		<i>huhajka</i>	T80	'vattazubbony'
284. Хатанга		<i>hatanga-tanu</i>	JN92	hn.
285. Хатанга		<i>hatanga-gəta</i>	JN92	hn.
286. Хатанга		<i>hatəŋə-d'a</i>	K92	hn.
287. холоп	'rabszolga'	<i>kələhə</i>	H94a	'szolga'
288. художник		<i>hudožnik</i>	JN92	'művész'
289. чай		<i>čaj</i>	JN92	'tea'
290. чай, пить		<i>čajirsi</i>	T79	'tea'
291. чайник		<i>čajnita</i>	JN92	'teáskanna'
292. час		<i>časə</i>	JN92	'óra'(idő)
293. часы		<i>čası</i>	T80	'óra'
294. часы		<i>časə</i>	JN92	'óra (szerkezet)'
295. чемодан		<i>čemodana-mə</i>	JN92	'bőrönd'
296. чир		<i>čir</i>	KS90	'halfajta'
297. чуприк		<i>čuprik</i>	JN92	'tűzben sült hal'
298. школа		<i>škola-tənu</i>	JN92	'iskola'
299. школа		<i>kola-tənu</i>	T73	'iskola'
300. школа		<i>askola</i>	T80	'iskola'
301. школа		<i>kolə</i>	T80	'iskola'
302. шелкнуть		<i>səlkəmə</i>	H94b	'pattog, csattog'
303. щука		<i>suka</i>	M80	'csuka (Exos lucius)'
304. щука		<i>šuka-"ata</i>	SN4	'csuka (Exos lucius)'
305. щука		<i>šukə</i>	T80	'csuka (Exos lucius)'
306. щука		<i>šuka</i>	T80	'csuka (Exos lucius)'
307. этаж		<i>etaž-tənu</i>	JN92	'emelet'
308. эвенк		<i>evenka-"</i>	SN2	'evenk, tunguz'
309. юбка		<i>d'üka</i>	T80	'szoknya'
310. юкола		<i>jukola</i>	KS85	'száritott hal'
311. юкола		<i>d'ugali-tijnanu</i>	M70	'száritott hal'
312. юкола		<i>d'ükula</i>	T80	'száritott hal'
313. юрака		<i>d'ürakə</i>	T80	'jurák'
314. юрта		<i>d'ürta</i>	T80	'jurta'
315. ягода		<i>d'agədə</i>	T79	'bogyó'
316. яма		<i>d'ama</i>	SN2	'gödör'
317. яма		<i>d'amo</i>	SN2	'gödör'
318. январ		<i>d'embari</i>	H	'január'

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

- B81 = Bol'dt, E. P. (1981)
 MU86 = Cheremisina, M. I. – Kovalenko, N. N. (1986)
 D74 = Dul'zon, A. (1974)
 H = Helimskij kéziratai
 H94a = Helimskij, E. A. (1994a)
 H94b = Helimskij, E. A. (1994b)
 K92 = Kovalenko, N. N. (1992)
 JN92 = Momde, A. Č. (1992)
 M70 = Mikola T. (1970)
 M80 = Mikola T. (1980)
 KSN97 = Kosterkina, N. T. – Nagy B. B. – Sobanski, F. (1997)
 FN92 = Labanauskas, K. (1992).
 SN2 = *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 2 1976, Tomsk.
 SN3 = *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 3 1980, Tomsk.
 SN4 = *Skazki narodov Sibirskogo Severa* 4 1981, Tomsk.
 T66 = Tereščenko, N. M. (1966)
 T71 = Tereščenko, N. M. (1971)
 T73 = Tereščenko, N. M. (1973)
 T74 = Tereščenko, N. M. (1974)
 T79 = Tereščenko, N. M. (1979)
 T80 = Tereščenko, N. M. (1980)

IRODALOM

- Bol'dt, Ekaterina Petrovna. 1981: Material'naja obščnost' slovoobrozjuščih suffixov imen suščestvitel'nyh i prilagatel'nyh v nganasanskom jazyke. *Teoretičeskie voprosy fonetiki grammatiki jazykov narodov SSSR*. 68–73.
 Cheremisina, M. I. – N. N. Kovalenko (szerk.) 1986: *Metodičeskie ukazanija k kursu Obščee jazykoznanie (na materiale nganasanskogo jazyka)*. Novosibirsk.
 Dul'zon, Andreas 1974: Padežnaja sistema nganasanskogo jazyka. *Skloneniev paleo-aziatskih i samodijskih jazykah*. 147–157.
 Durand, Jacques – Siptár Péter 1997: *Bevezetés a fonológiába*. Budapest, Osiris.
 Helimskij, Evgenij Arnoldovič 1987: Russkij govorka, mesto kazat' budem 'Tajmyrskij pidgin', *Vozniknovenie i funkcionirovanie kontaktnyh jazykov*. Moskva. 84–93.
 Helimskij, Eugen 1996: *A szamojéd népek vázlatos története = Budapesti Finnugor Füzetek 1*. Budapest.
 Helimskij, Evgenij Arnoldovič 1994a: *Nganasansko-russkie jazykovye svjazi*, 1994. 129–137.
 Helimskij, Evgenij Arnoldovič 1994b: *Tajmyrskij ethnolingvističeskij sbornik, Materialy po nganasanskomu šamanstvu i jazyku*. Moskva.
 Helimskij, Eugen 1998: *Nganasan* = Kap 16. In: Daniel Abondolo (ed.): *The Uralic Languages*. London and New York, Routledge. 480–515.

- Katzschmann, Michael 1997: *Russisch–Nganasanisches Wörterverzeichnis*: Internet: <http://www.gwdg.de/mkatzsc/lemma.htm>.
- Katzshmann, Michael 1997: *Auswahlbibliographie zum Nganasanischen*: Internet: <http://www.gwdg.de/mkatzsc/nganbib.htm>.
- Katzscmann, Michael, *Vorläufiges nganasanisches Wörterverzeichnis auf der Grundlage alter und neuer Quellen zusammengestellt*. kézirat.
- Kiefer Ferenc (szerk.) 1994.: *Strukturális Magyar Nyelvtan 2. Fonológia*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kovalenko, Natal'ja Nikolaevna 1992: *Infinitnye formy glagola nganasanskogo jazyka*. Novosibirsk.
- Momde, Aleksander Čeleevič 1992: *Jazyk Nganasan: russko-nganasanskij razgovornik, spravočnik*. Noril'sk.
- Mikola Tibor 1970: Adalékok a nganaszan nyelv ismeretéhez. *Nyelvtudományi Közlemények* 72. 59–93.
- Mikola Tibor 1980: Enyec és nganaszan nyelvi adalékok. *Nyelvtudományi Közlemények* 82. 223–236.
- Kosterkina, Nadežda Tubjakovna – Nagy Beáta Boglárka – Florian Sobanski 1997: Über die Tiere auf der Erde, Ein nganasanisches Märchen nebst Übersetzung und morphologischem Wörterverzeichnis. *Néprajz és Nyelvtudomány* 38. 157–199.
- Labanauskas, Kazys (szerk.) 1992: *Fol'klor narodov Tajmira, Nganasanskij fol'klor*. Dudinka.
- Mc Mahon, April M. S. 1994: *Understanding Language Change*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Skazki narodov Sibirskogo Severa* 2 1976, Tomsk.
- Skazki narodov Sibirskogo Severa* 3 1980, Tomsk.
- Skazki narodov Sibirskogo Severa* 4 1981, Tomsk.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1966: Nganasanskij jazyk. *Jazyki Narodov SSSR* 3. 416–436.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1971: Ličnye imena u nganasanov. *Etnografija imen*. 40–44.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1973: Nekotorye osobennosti padežnoj sistemy nganasanskogo jazyka. *JSFOu* 72. 427–433.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1974: Osnovyje linii razvitija služebnyh slov v nganasanskom jazyke. *ALH* 24. 352–362.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1979: *Nganasanskij jazyk*. Leningrad, Nauka.
- Tereščenko, Natal'ja Mitrofanovna 1980: O roli nekotoryh vnesnih faktorov v razvitii nganasanskogo jazyka. *Jazyki i Toponimija* 7. 3–9.
- Thomason, Sarah G. – Terrence Kaufman 1988: *Language Contact, Creolization and Genetic Linguistics*. Berkeley, University of California Press.
- Várnai Zsuzsa 1998–99: A nganaszan nyelv orosz jövevényszavainak vizsgálat a fonológiai automatával. *Nyelvtudományi Közlemények* 96. 170–192.

ONCE AGAIN ON THE RUSSIAN LOANWORDS OF NGANASAN

ZSUZSA VÁRNAI

The purpose of the present study is to present a description of the Russian loanwords of the Nganasan language with a sociolinguistical background. In my study I apply to investigate the phonological aspects of the borrowing. First the changes are described, grouped according to their similar characteristics. Consequently, general conclusions can be drawn regarding the phonological relations of loanwords.